

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.71(477)

РЕФІНАНСУВАННЯ БАНКІВ: ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

REFINANCING OF BANKS: DOMESTIC PRACTICES

Гаркуша Ю.О.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет

Бахчиванжи І.І.

студентка кредитно-економічного факультету,
Одеський національний економічний університет

У статті охарактеризовано основні інструменти рефінансування, зокрема регулюючі (постійно діючі інструменти, монетарні інструменти тонкого налаштування) та специфічні (стабілізаційні, екстрені). Проаналізовано структуру та динаміку кредитів рефінансування за останні роки. Виділено основні проблеми рефінансування та вказано шляхи їх подолання.

Ключові слова: грошово-кредитна політика, інструмент грошово-кредитної політики, механізм рефінансування, рефінансування, кредит, банк, Національний банк України.

В статье охарактеризованы основные инструменты рефинансирования, в частности регулирующие (постоянно действующие инструменты, монетарные инструменты тонкой настройки) и специфические (стабилизационные, экстренные). Проанализированы структура и динамика кредитов рефинансирования за последние годы. Выделены основные проблемы рефинансирования и указаны пути их преодоления.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, инструмент денежно-кредитной политики, механизм рефинансирования, рефинансирование, кредит, банк, Национальный банк Украины.

The paper describes the main refinancing instruments, particularly the control (permanently introduced instruments and fine monetary instruments) and specific (stabilizing and emergency) instruments. The structure and dynamics of the refinancing credits for recent years have been analysed. The main refinancing problems were singled out and the ways of their solution are indicated.

Keywords: monetary policy instrument of monetary policy mechanism for refinancing, refinancing, credit, bank, National Bank of Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. За допомогою інструментів грошово-кредитної політики, зокрема рефінансування банків, центральні банки мають можливість підтримувати ліквідність банківської системи, впливати на функціонування грошового ринку, а також на розвиток економіки. В умовах соціально-економічної нестабільності, збитковості банківської системи особливої актуальності набувають дослідження та вдосконалення механізму рефінансування центральним банком комерційних банків. Національний банк України як кредитор останньої інстанції для підтримки ліквідності банківських установ на достатньому рівні надає кредити банкам шляхом рефінансування у різний спосіб. Протягом останнього

періоду регулятор удосконалює механізм рефінансування банків, проте й досі існують деякі протиріччя, недоліки, що зумовлює необхідність подальшого наукового пошуку шляхів удосконалення даного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Дослідженню проблеми ефективності грошово-кредитної політики Національного банку України, зокрема рефінансуванню комерційних банків, приділяють велику увагу такі вітчизняні учені, як: В.І. Міщенко, М.І. Савлук, В.В. Коваленко, О.В. Дзюблюк, В.В. Козюк, А.В. Мороз, А.В. Сомик, Т.Д. Косова, В.В. Лановий, О.В. Мельниченко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується

означена стаття. У ході останніх політичних і економічних подій значна кількість банків відчувала нестачу ліквідності, міжбанківський ринок був не в змозі задовольнити потреби банків, тому Національний банк України як кредитор останньої інстанції активно кредитував банки другого рівня. Отже, постає необхідність детально розглянути та провести аналіз застосування даного інструменту грошово-кредитної політики та виділити шляхи вдосконалення даного процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ліквідність банківської установи є її динамічним станом, який забезпечує своєчасність, повноту і безперервність виконання усіх її сукупних зобов'язань, відіграє важливу роль у забезпеченні її платоспроможності та фінансової стійкості. З огляду на це, забезпечення та підтримання оптимального рівня банківської ліквідності є складним процесом управління, який здійснюється за участю Національного банку України за допомогою законодавчо визначених механізмів та інструментів.

Центральний банк як кредитор останньої інстанції для підтримки ліквідності банків на необхідному рівні надає кредити банківським установам шляхом рефінансування їх активних операцій. На сучасному етапі розвитку вітчизняного грошово-кредитного ринку рефінансування банків є цілком необхідним інструментом монетарної політики та одним із визначальних факторів стабілізації фінансових ринків, особливо за кризових умов розвитку економіки. Події останніх років продемонстрували явні протиріччя наявного механізму рефінансування банків, зокрема його вибірковий характер та недостатній контроль із боку Національного банку України над використанням банками отриманих ресурсів, що не сприяє посиленню кредитної активності банків саме у взаємодії з реальним сектором економіки [1, с. 131].

Рефінансування – це один із поширених інструментів грошово-кредитної політики, який використовується центральними банками різних країн. Під рефінансуванням розуміють забезпечення центральним банком комерційних банків додатковими резервами на кредитній основі, тобто запозиченими резервами. Ініціаторами рефінансування виступають комерційні банки. Вони звертаються до центрального банку в разі вичерпання можливостей поповнити свої резерви з інших джерел. Рефінансування можна розглядати як процес відновлення ресурсів комерційних банків, які були вкладені в позички, боргові цінні папери та інші активи [2, с. 104].

Відповідно до глосарію банківської термінології, рефінансування – це операції з надання банкам кредитів у встановленому національним банком порядку. Основною метою рефінансування є регулювання ліквідності банків на виконання національним банком функції кредитора останньої інстанції [3].

Колектив науковців під керівництвом В.С. Стельмаха у монографії, присвяченій монетарній політиці НБУ, зазначає, що рефінансування – операції національного банку з надання банкам кредитів у встановленому порядку. Економічна сутність механізму рефінансування на мікрорівні полягає у підтримці ліквідності банків, а на макрорівні – у розширенні грошової маси в економіці країни. Кредити рефінансування для банків є джерелом тимчасових ліквідних коштів, доступність яких залежить від фінансового стану банків та цілей грошово-кредитної політики. Вони надаються банкам під відповідне забезпечення, перелік видів якого визначається центральним банком виходячи із ситуації на грошово-кредитному ринку [4, с. 133].

Нині НБУ використовує стандартні інструменти регулювання ліквідності банківської системи для виконання цілей та завдань, визначених законодавством України та Основними засадами грошово-кредитної політики, залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку; здійснює регулювання ліквідності банківської системи в межах визначених монетарних параметрів та в обсягах, які потрібні для їх збалансування та управління грошово-кредитним ринком, шляхом застосування таких стандартних інструментів, як:

- 1) операції з рефінансування (кредити овернайт, кредити рефінансування);
- 2) операції прямого репо;
- 3) операції із власними борговими зобов'язаннями;
- 4) операції з державними облігаціями України [5].

Доцільно більш детально розглянути основні інструменти рефінансування НБУ станом на 2017 р. (табл. 1).

Щодо порядку надання кредитів рефінансування, то Національний банк України надає банкам кредити рефінансування шляхом проведення кількісного або процентного тендера з підтримання ліквідності банків. Повідомлення про проведення кількісного або процентного тендера з підтримання ліквідності банків надсилається щотижня засобами системи електронної пошти та розміщується на сторінці офіційного Інтернет-представництва.

Кількісний тендер – тендер, на якому Національний банк України наперед установлює ціну (процентну ставку), за якою банки можуть одержати кредити рефінансування або розмістити в Національному банку кошти. Сума коштів, що пропонується для рефінансування або для розміщення, може оголошуватися або не оголошуватися.

Процентний тендер – тендер, під час оголошення якого банки у своїх заявках до Національного банку зазначають ціну (процентну ставку), за якою вони погоджуються одержати кредит рефінансування або розмістити кошти. Сума коштів, що пропонується для рефінансування

Таблиця 1

Особливості інструментів рефінансування НБУ

Інструменти	Мета залучення банками	Періодичність / строк	Застава	Порядок надання
Регулюючі				
Постійно діючі монетарні інструменти				
Овернайт	Забезпечення виконання обов'язкових резервів та нормативів	Щоденно	Державні облігації України, облігації міжнародних фінансових організацій та депозитні сертифікати	Автоматично до 100% обсягу обов'язкових резервів
Щотижневі тендери	Регулювання короткострокової/ середньострокової ліквідності	Три середі поспіль Строк – до 14 днів	Державні облігації України, депозитні сертифікати, іноземна валюта, облігації міжнародних фінансових організацій	Процентний або кількісний тендер
		Кожна четверта середа Строк – до 90 днів		
Монетарні інструменти тонкого налаштування				
Пряме репо	Регулювання короткострокової/ середньострокової ліквідності	За зверненням до банку Строк – до 90 днів	Державні облігації України	Укладання двосторонньої угоди
Позачергові тендери	Регулювання короткострокової/ середньострокової ліквідності	Залежно від ситуації на ринку Строк – до 360 днів (понад 90 днів – додаткові вимоги)	Державні облігації України, депозитні сертифікати, іноземна валюта, облігації міжнародних фінансових організацій	Процентний або кількісний тендер
Специфічні				
Екстрені механізми				
Механізм оперативного підтримання ліквідності банків	Підтримка ліквідності у разі впливу строкових вкладів (депозитів) фізичних осіб	Залежно від ситуації на ринку шляхом проведення позачергового тендеру Строк до 360 днів	Державні облігації України, іноземна валюта	Кількісний тендер. Заявка банку не більше впливу строкових коштів фізичних осіб
Стабілізаційний кредит				
Стабілізаційний кредит	Усунення загрози стабільної діяльності через тимчасові проблеми з ліквідністю	Залежно від потреби банку Строк – до двох років із можливою пролонгацією до одного року. Загальний строк не може перевищувати п'яти років	Державні облігації України, депозитні сертифікати НБУ, іноземна валюта, облігації підприємств та місцевих позик, цінні папери ДІУ, векселі, майнові права, повітряні і морські судна, залізничний рухомий склад та ін.	Клопотання про надання стабілізаційного кредиту, фінансову модель розвитку банку, графік повернення стабілізаційного кредиту та сплати процентів, письмове заповнення банку, щодо збільшення розміру регулятивного капіталу банку на суму не менше ніж 15% від суми стабілізаційного кредиту та ін.

Джерело: [5–7]

або для розміщення, може оголошуватися або не оголошуватися.

Тендери з підтримання ліквідності банків проводяться щотижня з такою періодичністю: три тижні підряд – надання кредитів рефінансування строком до 14 днів; один тиждень – надання кредитів рефінансування строком до 90 днів [5].

Нині в механізмі рефінансування комерційних банків внесено зміни, які відображаються в Постанові НБУ «Про затвердження Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи» № 615 від 19.09.2015. Тим самим регулятор зробив більш гнучким регулювання ліквідності банківської системи, що є необхідною умовою для ефективного реалізації монетарної політики в рамках режиму таргетування інфляції.

Зокрема, Національним банком України запроваджено можливість використання механізму роверу – надання банку кредиту для виконання раніше взятих зобов'язань, заставою за якими були державні облигації України та депозитні сертифікати НБУ.

Також розширено перелік цінних паперів, які Національний банк приймає як заставу за кредитами овернайт та операціями прямого репо. Досі у цій якості за кредитами овернайт використовувалися лише облигації внутрішньої державної позики та депозитні сертифікати НБУ, а за операціями прямого репо – лише ОВДП. Нині як застава приймаються облигації міжнародних фінансових організацій. Надано можливість збільшувати, зменшувати або проводити заміну застави за кредитами рефінансування. Досі було передбачено лише можливість її зменшення у разі часткового погашення кредиту [8].

Використовуючи міжнародний досвід, із грудня 2016 р. Національний банк України може використовувати також інструмент екстреної підтримки ліквідності платоспроможних банків (Emergency liquidity assistance – ELA). Кредити, отримані за інструментом ELA, призначені виключно для покриття тимчасового дефіциту ліквідності банку в разі настання надзвичайних ситуацій, коли банки вичерпали інші джерела підтримки ліквідності, зокрема за рахунок коштів акціонерів та стандартних інструментів рефінансування Національного банку України під заставу державних цінних паперів та іноземної валюти. Отримані в рамках ELA кредитні кошти банки мають спрямувати на виконання зобов'язань перед вкладниками та іншими кредиторами (крім пов'язаних із банком осіб).

Перелік можливих застав за кредитами ELA:

- цінні папери, які гарантовані державою;
- ліквідне нерухоме майно (крім об'єктів незавершеного будівництва);
- майнові права за укладеними банком кредитними договорами з юридичними особами (крім банків та бюджетних установ) та фізич-

ними особами, виконання зобов'язань за якими в повному обсязі забезпечене іпотекою, крім об'єктів незавершеного будівництва;

- майнові права за укладеними банком кредитними договорами з фізичними особами;

- майнові права за кредитами юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, які забезпечені не лише іпотекою, а й водночас іншими активами, тобто змішаною заставою;

- майнові права за кредитами, наданими фізичним особам, зобов'язання за якими забезпечені іпотекою, прийматимуться Національним банком у заставу на портфельній основі (згідно з реєстром укладених банком кредитних договорів) за балансовою вартістю кредитів, визначеною банком. Заставою приймаються майнові права за іпотечними кредитами фізичним особам, наданими лише у національній валюті [9].

Грошово-кредитний ринок у 2014 р. перебував під впливом суспільно-політичного напруження в країні. Підвищений емоційний фон населення на початку 2014 р. спричинив ситуативне збільшення попиту на ліквідні кошти, у тому числі на готівку. Для створення умов для стабільної діяльності і банків та вчасного виконання ними законних вимог вкладників та інших кредиторів НБУ вживав додаткові заходи щодо підтримання ліквідності банківської системи, зокрема активно надавав кредити рефінансування [1, с. 136].

Регулятор у 2014 р. порівняно з 2013 р. збільшив обсяг рефінансування банків у три рази – до 222,3 млрд. грн. Обсяг рефінансування банків у 2014 р. став найбільшим після 169,5 млрд. грн. у кризовому 2008 р. Найчастіше у 2014 р. банки зверталися за додатковими ресурсами НБУ у першому півріччі, за цей же період були отримані й найбільші суми кредитів. Рефінансування надавалося у формі кредитів овернайт шляхом проведення тендерів, договорів репо, стабілізаційних кредитів та кредитів для збереження ліквідності. Однак не завжди надані кредити рефінансування ефективно використовувалися та позитивно впливали на діяльність банку.

За даними НБУ, найбільше кредитів рефінансування в 2014 р. отримали державні банки, яким кошти були потрібні переважно для фінансування «Нафтогазу».

Приватні ж банки за рахунок рефінансу вирішували проблеми із відтоком депозитів. Більше за інших отримав найбільший банк країни – ПАТ «КБ «ПриватБанк» – приблизно 20 лрд. грн. АТ «Дельта Банк» отримав протягом року більше 10 млрд., але все одно відчував труднощі, що стало причиною визнанням його неплатоспроможним. ПАТ «ВіЕйБі Банк» отримав 5,5 млрд грн., ще 8,3 млрд. грн. – КБ «Фінансова ініціатива». Із цих коштів, наприклад, ПАТ «ВіЕйБі Банк» виплачував депозити у листопаді 2014 р., але того ж місяця у нього ввели тимчасову адміністрацію. Нині банківська система перенасичена ліквідністю, неплатоспро-

можні банки виведені з ринку, як наслідок, рефінансування практично не надається. Динаміку та структуру кредитів рефінансування, наданих у формі постійно діючих інструментів НБУ, за період 2012–2016 рр. зображено в табл. 2.

У першій половині 2014 р. Національний банк емітував відносно «довгі» гроші, які могли бути використані для компенсації впливу депозитів. Проте у другій половині 2014 р. характер строковості рефінансування змінився на протилежний: у структурі рефінансування банків почали домінувати надкороткострокові операції овернайт, які не могли ефективно виконувати функцію компенсації відтоку депозитів, а підживлювали короткостроковий спекулятивний попит на валютному ринку.

Такі процентна політика і політика рефінансування призвели до стрімкого зростання оборотів за кредитами овернайт: у листопаді 2014 р. обсяг кредитів овернайт порівняно із жовтнем зріс більш ніж у п'ять разів – до 23,3 млрд. грн., а їхня частка у загальному обсязі рефінансування зросла до 86%. У грудні цей тренд підсилювався: обсяги кредитів овернайт зросли до 32,2 млрд. грн., а отже, загальний річний обсяг становив 95,2 млрд. грн. (43% від загального обсягу рефінансування). Саме у цей період мало місце значне посилення девальваційних процесів, курс «чорного» ринку значно перевищив офіційний, відображаючи реальний гривневий попит на валютному ринку.

Аналогічна структура рефінансування збереглася й на початку 2015 р. Зокрема, 12.02.2015, коли обмінний курс на міжбанківському ринку перетнув позначку 25 грн./дол. і продовжував знижуватися, НБУ ухвалив рішення щодо збільшення максимального розміру кредиту овернайт, по якому банк може звертатися до НБУ, з 70% до 100% від нормативного обсягу обов'язкових резервів за попередній період утримання. Як наслідок, із 16.02.2015 по 20.02.2015 денні обсяги кредитів овернайт перевищили 2 млрд. грн., але кількість банків, що отримували такі кредити, становила лише від 8 до 11. Загалом за лютий 2015 р. обсяг кредитів овернайт становив 23,3 млрд. грн. Від-

повідно, офіційний обмінний курс наприкінці місяця сягнув 30,01 грн. дол., а курс чорного ринку – 35–40 грн./дол. [11, с. 18–19].

Також потрібно зазначити, що банківські установи не завжди використовують рефінансування за призначенням (підтримка короткострокової ліквідності або фінансування реального сектора), а залучають в операції на міжбанківському валютному ринку країни, що посилює девальваційні процеси національної грошової одиниці. Це відбувається через відсутність належного контролю з боку НБУ над використанням банками наданих ресурсів.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У процесі трансформації діяльності Національного банку України здійснюється вдосконалення інструментарію грошово-кредитної політики, що повинно стати підґрунтям для ефективного розвитку банківської системи і фінансового ринку взагалі. Також зміни відбулися й у кредитних відносинах між НБУ та банками другого рівня.

Недоліки застосування інструментів рефінансування НБУ, які мали місце під час системної банківської кризи та в умовах сучасної соціально-економічної напруги, ще не зовсім подолано. Потребує вдосконалення діюча нормативно-правова база, механізми рефінансування за кожним окремим інструментом, особливості забезпечення повернення кредитів із рефінансування тощо. Подальші дослідження у даному напрямі сприятимуть удосконаленню відносин НБУ та комерційних банків, що дасть можливість політиці рефінансування стати дієвим та ефективним інструментом грошово-кредитної політики.

За результатами дослідження можемо визначити основні шляхи вдосконалення процесу рефінансування НБУ комерційних банків в Україні:

- зниження облікової ставки, що вплине на відсотковий ставки на ринку та на доступність позикових коштів;
- удосконалення методики оцінки фінансового стану банку, що дасть змогу визначити

Таблиця 2

Динаміка та структура кредитів рефінансування, наданих у формі постійно діючих інструментів НБУ, за період 2012–2016 рр.

Період	Усього наданих кредитів рефінансування, млн. грн.	Кредити овернайт, млн. грн.	Питома вага кредитів овернайт, %	Кредити, надані на тендерах, млн. грн.	Питома вага кредитів, наданих на тендерах, %
2012	40396,2	28584	70,76%	11962,3	29,61%
2013	33581,3	19770,4	58,87%	13799,3	41,09%
2014	146246	95202,3	65,10%	55566,4	38,00%
2015	61412,3	49248,7	80,19%	12164	19,81%
2016	51256,3	35719,7	69,69%	21479	41,91%

Джерело: [10]

реальну ситуацію та зменшить ризик неповернення кредиту рефінансування;

– здійснення контролю над напрямом використання отриманих кредитів від центрального банку;

– удосконалення механізму рефінансування, враховуючи досвід розвинених країн світу.

Зроблені висновки та пропозиції сприятимуть удосконаленню механізму рефінансування та грошово-кредитної політики у цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Манжос С. Рефінансування як інструмент підтримання ліквідності банківських установ України / С. Манжос // Галицький економічний вісник. – 2014. – № 3(46) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/5351/2/GEV_2014v46n3_Svitlana_Manzhos-Refinancing_as_a_130-138.pdf
2. Центральний банк і грошово-кредитна політика : [навч. посіб.] / За ред. Т.Д. Косової, О.О. Папаїки. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 328 с.
3. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін / За ред. В.С. Стельмаха. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України, УБС НБУ, 2009. – 404 с.
4. Глосарій банківської термінології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123604&cat_id=123320
5. Положення Про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи від 17.09.2015 № 615 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>
6. Положення Про надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України від 13.07.2010 № 327 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>
7. Презентація НБУ «Інформаційний день з питань рефінансування банків» від 19.03.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=15638156>
8. Прес-реліз НБУ «Удосконалено інструменти монетарної політики» від 23.02.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27809139&cat_id=55838.
9. Прес-реліз НБУ «Національний банк України удосконалив інструмент екстреної підтримки ліквідності платоспроможних банків (ELA)» від 28.03.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=45923377&cat_id=55838
10. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>
11. Аналіз ефективності монетарної політики Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2016/08/FEAO_Analysis-of-the-NBU-Monetary-Policy-Effectiveness_A5_03.pdf